

Люди починають зводити до безтурботності.» Пастор баптистської громади Коростеня Павло Грищенко визнавав, що він бачить деградацію у роботі церкви. З ним погоджується член церкви В. Чернова: «Раніше всі прагли допомагати. Тепер всі хочуть грошей. Всі хочуть будувати кар'єру.» [Мэри Рабер. Радость или горе: размышляя о переменах, произошедших в среде украинских евангельских христиан за годы независимости страны Вестник служений и церквей «Восток-Запад» (East-West Church and Ministry Report. — Том 12. Выпуск 1 (зима 2004 года)]

Інтерв'юваний нами В. Сливка, пастор однієї з харизматичних церков, називає три головних, на його переконання, причини секуляризації. По-перше, це відсутність святості в церкві; по-друге, — багатство й вседозволеність, які дають людині ілюзію самодостатності й на цьому пошуки нею Бога припиняються; і, по-третє, це втрата служіння пророка, яке потрібно для підтримки чистоти у церкві. Г. Комендант причиною секуляризації вважає у відсутності високодуховного морального життя кожного конкретного віруючого. В. Решетинський вказує, що секуляризація відбувається тоді, коли: церква у своєму прагненні краще впливати на цей світ намагається нічим від нього не відрізнятись; 2) коли доктрина процвітання починає домінувати і витіснити всі інші доктринальні положення; 3) коли компроміс переходить той крихткий вододіл, за яким починається духовне ослаблення.

Звичайно, настрої і скерування протестантських лідерів не повною мірою відображають усю складність атмосфери, яка існує в протестантських спільнотах України. Але вони дають певне уявлення про зміни, котрі відбулися в українському пізньому протестантизмі впродовж останніх 15 років і про ті напрямки, в яких ці зміни продовжують розвиватися.

3

ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ І РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ

Р.Шеретюк* (м. Рівне)

ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕНЕСЕННЯ МИТРОПОЛИЧОЇ КАФЕДРИ З КИЄВА ДО ВОЛОДИМИРА НАД КЛЯЗЬМОЮ (XIII ст.)**

Актуальність проблеми. Переселення двох Київських митрополитів Кирила II (1250-1281) і Максима (1285-1305) на Північ, до Володимира над Клязьмою, поставило Галицько-Волинську державу і Українську Церкву у важке становище. Допоки Київ залишався фактичною кафедрою митрополита, останній міг довгий час перебувати в північно-руських містах, не викликаючи на Півдні особливо сильного занепокоєння чи невдоволення. Однак з переміщенням митрополита Максима на постійне перебування у столицю північно-руського великого князя (1299), правителі південно-західного регіону Русі зрозуміли, що таким чином вони втрачають значну духовно-політичну силу, яка віднині давала Півночі перевагу у питанні про загальнооруську гегемонію.

Щоб не допустити й тіні будь-якої залежності від північно-руського великокняжіння і звільнити релігійну совість своїх підданих від підпорядкування митрополиту, що постійно перебував у Володимирі над Клязьмою, галицькі князі в особі Юрія Львовича (1301-1315), внука Данила Романовича Галицького, вирішили відокремитися від Київського митрополита в церковному відношенні і порушили клопотання перед Константинопольським патріархом про поставлення окремої митрополії для Південно-Західної Русі в її столиці Галичі.

* Шеретюк Р.М. — старший викладач кафедри мистецтвознавства та культурології Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.

** © * Шеретюк Р.М., 2005

Таким чином, перенесення митрополичого осідку з Києва до Володимиро-Суздальських земель актуалізувало протест проти цього володарів Галицько-Волинської Русі і мало, за словами А.Великого, „далекосяглі наслідки і визначило історію Київської митрополії та й взагалі історію Церкви... аж до наших часів” [Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану.- Т.ІІ.: XII-XIII-XIV ст.- Львів, 1999.- С. 204]. Переїзд Київських митрополитів до Північно-Східної Русі, занедбування ними південно-західних спархій та інтересів Південно-Західних земель призвели до поділу території давньої Київської митрополії та східноєвропейського простору на два окремі центри – Київський і Московський, кожен з яких обрав свій власний шлях розвитку. Ці шляхи часто перетиналися, однак здебільшого не на користь Києва та його митрополії. З огляду на це, важливо звернутися до з'ясування причин перенесення митрополичого осідку в 1299 з Києва до Володимиро-Суздальських земель.

Постановка проблеми. Вагомим внеском у вивчення історії церкви в Україні, і зокрема проблеми перенесення митрополичої кафедри з Києва до Володимира над Клязьмою, є праці російських дореволюційних істориків церкви: архієпископа Філарета (Гумілевського) [Филарет Гумилевский. История Русской Церкви: В 3-х т.- М., 1888.- Т.3.- 266 с.], митрополита Макарія [Макарий (Булгаков), митрополит Московский и Коломенский. История Русской Церкви: В 3-х кн.- М., 1995], І.Малишевського [Мальшевский И.И. Западная Русь в борьбе за веру и народность. Ч.1.- Спб., 1896.- 263 с.], А.Карташова [Карташев А.В. Очерки по истории русской церкви. Том 1.- М.: Наука, 1991.- 704 с.]. Вартісний вклад у дослідження причин та обставин перенесення Київського митрополичого осідку до Північно-Східної Русі здійснили М.Грушевський [Грушевський М.С. Історія України – Руси: В 11 т., 12 кн.- К., 1992.- Т.3.- 1993.- 592 с.], С.Томашівський [Томашівський С. Українська історія: Нарис. Т.1. Старинні і середні віки.- Львів, 1919.- 154 с.], Н.Полонська-Василенко [Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т.- 3-є вид.- К., 1995.- Т.1. До середини XVII століття.- 672 с.]. Серед узагальнюючих праць представників УАПЦ, що торкалися вказаної проблеми, слід назвати в першу чергу дослідження І.Власовського [Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн.-К., 1998.- Т.І.- 296 с.] та Ю.Федорова [Федорів Ю., о. Історія церкви в Україні. Репринтне видання.- Львів, 2001.- 362 с.]. Значну наукову спадщину в царині історико-церковних студій залишили греко-католицькі автори – М.Чубатий [Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. Том I (до р. 1353).- Рим – Нью-Йорк, 1965.- 816 с.]

А.Великий [Великий А.Г., ЧСВВ. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану.- Т.ІІ.: XII-XIII-XIV ст.- Львів, 1999.- 278 с.], М.Малиновський [Малиновский М. Историческая ведомость о митрополии русской в Галиче.- Львов, 1875.- 40 с.]. Окремі праці визначних сучасних українських релігієзнавців та істориків свідчать про значний інтерес до вказаної наукової проблеми [Історія православної церкви в Україні: Збірка наукових праць.- К., 1997.- 292 с.; Історія релігії в Україні: у 10 т.- К.– Т.ІІ. Українське православ'я.- 1997.- 376 с.; Моця О.П., Ричка В.М. Київська Русь: від язичництва до християнства.- К., 1996.- 224 с.; Українська церква між Сходом і Заходом.- К., 1996.- 224 с.]

Хоча внесок зарубіжних і вітчизняних вчених у досліджувану нами тему є досить вагомим, але її актуальність, а також відсутність спеціальних розвідок, свідчить про необхідність її поглибленого вивчення.

Мета і завдання дослідження. Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні об'єктивних причин фактичного перенесення митрополичої кафедри з Києва до Володимиро-Суздальських земель в другій половині XIII ст. Завдання дослідження: аналізуючи історіографію даної проблеми, виявити головні фактори, що вплинули на перенесення митрополичого осідку з Києва до Володимиро-Суздальщини.

Наприкінці 1248 року володар Галицько-Волинської Русі князь Данило Романович відправив свого ставленика Кирила на митрополиче висвячення до Константинопольського патріарха в Нікею. Князь Данило сподівався, що митрополит Кирило осяде, якщо не в Києві, то в Галичі чи Володимирі і в такий спосіб піднесе його державний авторитет в очах татар і мешканців північних земель колишньої єдиної Руської держави.

Однак митрополит Кирило не справдив сподівань і намірів галицько-волинських князів. Повернувшись на Русь поставленим митрополитом, Кирило дуже мало навідував Київ, проживаючи переважно у Володимирі над Клязьмою. З цього приводу І.Власовський писав, що „митрополит Кирил III започаткував своєю діяльністю ряд тих церковних ієрархів з українців, що впродовж історії взаємовідносин України з Московщиною відіграли значну роль в політичному зміцненні і культурному піднесенні Московщини” [Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн.- К., 1998.- Т.І.- С.102].

Які ж причини змусили митрополита Кирила, галичанина і політичного висуванця володарів Галицько-Волинської Русі стати переконаним резидентом Володимиро-Суздальщини? В науковій історіографії з цього приводу існують різні думки.

Російська дореволюційна історіографія (І.Малишевський, Макарій (Булгаков), Філарет (Гумілевський), А.Карташов) пояснювала переїзд Київського митрополита з своєї столиці до Володимира над Клязьмою зруйнуванням та збіднінням Києва внаслідок татаро-монгольського нашествия. „Коли Київ зазнав страшного погрому від татар (1240), що розорив тут багато церков, в тому числі і Києво-Софійський собор, то київські митрополити не знаходили тут безпечного і придатного проживання і стали частіше жити в Північно-Східній Русі” [Мальшевский И.И. Западная Русь в борьбе за веру и народность. Ч.1.- Спб., 1896.- С. 36]. М.І.Костомаров писав: „...руські митрополити вважали за неможливе залишатися в Києві, в краї малолюдному, в спустошеному і зубожілому місті, де прадавня святиня знаходилася в запустінні, де Десятинна церква лежала в руїнах, де від Святої Софії залишалися одні стіни, а Печерська Лавра стояла пустою. Митрополити Кирило і Максим, хоча вважалися київськими, однак в Києві не жили, вели мандрівницьке життя і більше всього перебували у Володимирі” [Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей.- М., 1991.- С. 99]. Аналогічні обставини перенесення кафедри Київського митрополита до Володимиро-Суздальського регіону відмічав Філарет (Гумілевський): „Так як Київ і сусідні міста були розорені, і татари, які стояли сторожею біля Києва, змушували решту жителів втікати, хто куди може...то ще митрополит Кирило для перебування свого часто обирав Володимир. В 1299 р., коли Київ остаточно спорожнів, жителі розбіглися від насильств і жорстокостей монголів, – митрополит Максим відійшов до Брянська, потім визнав за необхідне зовсім перенести кафедру свою з Києва у Володимир...” [Филарет Гумилевский. История Русской Церкви: в 3-х т.- М., 1888.- Т. 3.- С. 116].

На думку російського історика церкви А.Карташова, народне збідніння і розорення утруднювали збирання митрополитами церковної десятини. Фінансові міркування могли також змусити митрополита відвідувати найбільші міста Київської митрополії для проведення апеляційного суду, за яким неохоче зверталися в спустошений Київ жителі Північно-Східної Русі [Карташев А.В. Очерки по истории русской церкви. Том 1.- М., 1991.- С. 291]. До певної міри поширену думку про спустошення Києва як головну причину перенесення митрополічної кафедри підтверджували патріарші акти, що легалізували перехід Київських митрополитів на Північ (1354): „Святіша руська митрополія, разом з іншими містами і поселеннями, що знаходилися в її межах, мала ще в Малій Русі місто, за назвою Київ, в якому від початку була соборна церква митрополії; тут мали своє проживання і святіші руські архіереї.

Але так як [це місто] дуже постраждало від смут і непорядків [теперішніх] часів і від страшного натиску сусідніх Аламанів та прийшло до тяжкого упадку, то зверхні пастирі Русі, маючи не таку паству, яка б їм годилася, а порівняно з попередніми часами недостатню, так що їм не вистачало необхідних засобів утримання, переселилися звідси в підлеглу їм святішу єпископію володимирську, яка могла забезпечити їм постійні і певні джерела прибутків” [Русская историческая библиотека.- Т. VI. Ч. 1 (Памятники древне-русского канонического права).- Спб., 1880.- Дополнение №12 – Стб.63-70].

Українська наукова історіографія вбачала у перенесенні митрополічної кафедри з Києва до Володимира над Клязьмою глибші причини. Як писав М.Грушевський, „звістку про незносне татарське насильство і спустіння цілого Києва ми мусимо прийняти з певною обережністю”. На думку знаного історика, „митрополитам бракувало не вірних, а державної влади, на котру вони опиралися, від котрої жилися, – тому переходили вони туди, де ця державна влада була в данім часі найсильніша” [Грушевський М.С. Історія України – Руси: В 11 т., 12 кн.- К., 1992.- Т.3.- 1993.- С. 190-191]. Цю думку підтримують й сучасні українські дослідники, вважаючи, що „ініціатором перенесення митрополії виступали...церковні ієрархи, зацікавлені в підтримці сильної і стабільної великокнязівської влади” [Моця О.П., Ричка В.М. Київська Русь: від язичництва до християнства.- К., 1996.- С. 160].

Можна погодитися з вищенаведеними міркуваннями науковців про безпосередній зв'язок між розоренням Києва, який втратив значення столиці великого князя й митрополічного осідку, та перенесенням останнього на більш спокійну і стабільну територію. Однак постає питання: чому Київські митрополити перебираються на Північ, а не на Південь? Як вважав І.Власовський, „потреби церковного життя і в Галицько-Волинській державі, де теж не було так страшно від татар, вимагали присутності митрополита, тим більш, що вже в ці часи XIII віку почався тут натиск на православ'я з боку латинської церкви” [Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн.- Репр. відтворення вид. 1955 р.- К., 1998.- Т. I.- С. 102].

З другої половини XIII ст. Київ знаходився в руках князів Північно-Східної Русі (з 1243р.- володимирського князя Ярослава Всеволодовича, з 1252 р.- князя Олександра Ярославовича Невського), які в місті постійно не перебували, а княжили у своїх землях [Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т.- К., 1995.- Т. I. До середини XVII століття.- С. 189-190]. Ця обставина дала підстави деяким дослідникам припустити, що вищі церковні ієрархи перенесли свій митрополічний

осідок за прикладом київських князів. Адже за установленими правилами Київський митрополит мав проживати при дворі київського князя. На таку залежність Київських митрополитів від київських князів свого часу вказав російський дореволюційний історик І.Гумецький. Аналізуючи початок діяльності митрополита Петра (1308-1326), він писав: „ В той час... Київ майже не існував. Татари спалили і зруйнували його остаточно. Всякий, хто куди міг, рятувався, а з колишнього Києва височили одні руїни. Вже і великі князі не переселялися більше в Київ, а воліли залишатися в своїх уділах. Тоді великим князем був Михайло Ярославич Тверський, і він називався великим князем Володимирським. На місце Києва став тепер Володимир Суздальський, як столиця великих князів; Київ був залишений остаточно. Зрозуміло, після цього, що й митрополиту в Києві більше не було чого робити, і він один тут жити не міг. Тому, вже і два його попередники – Максим і Кирило змушені були залишити святий град: вони пішли слідом за великим князем і переселилися також у Володимир, нову столицю великокняжого престолу, замість Києва” [Гумецький І.И. Великий сын Галича.- СПб., 1909.- С. 26-27].

Визначний історик М.Чубатий висловив власні міркування з цього приводу. Він не приймав оправдальних аргументів перебування Київських митрополитів на північних землях: занепад Києва, загрозу татарських нападів на традиційне місце осідку київських митрополитів – Св. Київську Софію. На його думку, залишення Києва, мандрювання по чужих північних землях, шукання пристановища в Заліськім Переяславі, суздальському Володимирі, Твері чи в малозначущій тоді Москві пояснювалися тим, що митрополит Кирило (пізніше – митрополит Петро) робили це під тиском Константинопольського патріарха. Як вважав М.Чубатий, візантійські ієрархи погоджувалися на осідок київських митрополитів у суздальсько-володимирських теренах насамперед тому, що були впевнені: саме там православ'я матиме значнішу опіку, київські митрополити залишаться вірними Візантії. Така позиція Константинополя завдала смертельного удару Київському християнству за його опозицію Візантії та індивідуальність. Ці особливості Українського християнства візантійські патріархи намагалися нівелювати і зробити з Русі-України свою політичну і релігійну піддану [Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. Том I (до р. 1353).- С. 676].

Одна з головних особливостей християнства в Київській Русі полягала в дотриманні принципів концепції християнського універсалізму, в основі якого лежало толерантне і відкрите ставлення до Сходу і Заходу. Київське християнство погоджувалося на допомогу

Константинопольського патріархату в організації єпархій, але всіляко відкидало спроби греків поставити Київську митрополію під юрисдикцію Константинопольського патріарха, водночас не заперечуючи його духовної опіки. Воно не сприймало візантійської ідеї теократії і цезарепапізму, якою обґрунтовувалося домінування світської влади в церкві над духовною. Таким чином, в Русі-Україні після введення християнства не визнавали месіанського призначення візантійської церкви [Історія релігії в Україні: у 10 т.- К., 1997.- С. 16-17; Українська церква між Сходом і Заходом.- К., 1996.- С. 26, 34-35].

Як зауважив сучасний український дослідник М.Ричка, прихильне ставлення московських князів та вищих церковних ієрархів (на відміну від володарів Галицько-Волинської Русі) до ідеї політичного пріоритету візантійського імператора й керівної ролі патріарха в управлінні єдиною Руською церквою відіграло значну роль у „промосковській” орієнтації Візантії [Ричка В. Церква і проблема етнодержавотворення у Східній Європі (кінець X-XIVст.) // Всеукраїнська Міжнародна Християнська асамблея. Науково-практична конференція.- Київ, 17-18 лютого 1998.- С. 91]. Отже, візантійські світські та духовні ієрархи у своїй церковній політиці орієнтувалися на становлення Московії як форпосту православ'я під егідою Константинопольського патріарха.

Розірвання стосунків митрополита Кирила з Галицько-Волинською Руссю часто трактується в наукових студіях також і як наслідок неприйняття ним політики Данила Галицького, спрямованої на зближення та тісне співробітництво з католицьким Заходом. Як вважав А.В.Карташов, на охолодження стосунків між митрополитом Кирилом і князем Данилом Галицьким вплинула „дружба” останнього з Апостольською столицею: „...цією дипломатією могло бути дуже зіпсоване ставлення митрополита Кирила до південного князівства...у митрополита встигли зав'язатися симпатії на півночі, тим більше, що тамтешній великий князь володимирський Олександр Ярославич (Невський) як раз в ці ж роки прославився героїською боротьбою з латинськими хрестоносцями півночі і твердим стоянням за своє православ'я перед папськими послами” [Карташев А.В. Очерки по истории русской церкви. Том 1. Репринтное воспроизведение.- М., 1991.- С. 292]. Дослідник М.Борисов з цього приводу писав: „...Латинські” зв'язки Данила, очевидно, обурювали митрополита Кирила. Він стає діяльним прихильником політичного курсу Олександра Невського, основними положеннями якого були збереження мирних відносин з Ордою і відмова від будь-яких зв'язків з католицьким Заходом” [Борисов

Н.С. Церковные деятели средневековой Руси XIII-XVII вв.- М., 1988.- С. 27].

На виправданість таких міркувань вказують також студії сучасних українських науковців. Різка переорієнтація митрополита Кирила, який виїхав до Нікеї толерантним до Апостольської Столиці, а повернувся її ворогом, дослідники пояснюють тим, що Константинопольський патріарх „попрацював з ним так, що Руська Церква отримала переконаного і відданого нікейського митрополита русича з найбільш прозахідної області Руси-України” [Історія релігії в Україні: у 10 т.- К.- Т.ІІ. Українське православ'я.- С. 59].

Кирило, прибувши до Константинопольського патріарха на посвячення в митрополита Руської церкви, став очевидцем лихоліть Візантійської імперії, захопленої хрестоносцями-латинянами. Латинська імперія (1204-1261) була предметом ненависті візантійців, які до 1264 р. перебували на становищі біженців у Нікеї і Трапезунді. Таким чином, як вважають дослідники, митрополит Кирило не міг не отримати від патріарха суворих інструкцій та зобов'язань триматися на значній відстані від володаря Галицько-Волинської Русі князя Данила Романовича, як зрадника справі православного патріотизму греків [Історія православної церкви в Україні. Збірка наукових праць.- К., 1997.- С. 30]. На нашу думку, таке пояснення про домовленості митрополита Кирила з патріархом Мануїлом II має ще один аспект. Візантійці прагнули миру і династичного споріднення з монгольськими ханами. Головна причина таких прагнень Візантії полягала в геополітичній площині, а саме в бажанні мати їх своїми союзниками в боротьбі з хрестоносцями-латинянами, а цього можна було досягти лише проводячи політику співпраці з Золотою Ордою.

Повернувшись з Нікеї, митрополит Кирило виконав розпорядження патріарха: він не пристав до антиординської коаліції, у формуванні якої сам нещодавно брав активну участь, а провадив спільний з поміркованим Олександром Невським політичний курс співпраці з татарами [Феннел Дж. Кризис средневековой Руси. 1200-1304.- М., 1989.- С. 153-154]. З огляду на вищесказане, заслуговує на увагу міркування російського дореволюційного дослідника І.Малишевського: „Мудрі святителі зрозуміли, що тепер більш надійна опора для церкви на Русі північно-східній, де були тільки чисто-руські православні князі (натяк на унійні змагання південно-руських князів – Р.Ш.), де було більш сильне православне населення і де засіяло благочестя після славних часів його в Києві” [Мальшевский И.И. Западная Русь в борьбе за веру и народность. Ч.1.- С. 36].

Ще одним важливим чинником, який відіграв помітну роль у перенесенні митрополичого осідку до Володимиро-Суздальських земель, був фактор східноєвропейської політики Золотої Орди. С.Томашівський вважав, що зверхність Золотої Орди над Києвом та трьома політично неоднаковими областями: „тісно залежною” Суздальщиною, „менше залежною” українською державою (Галицько-Волинською Руссю – Р.Ш.) і „формально незалежною” Литвою давала можливість татарам через підлеглого їм митрополита „впливати політично на всі землі руської церкви” [Томашівський С. Українська історія. Нарис. Т.1: Старинні і середні віки.- С.108].

В інтересах створення сприятливих умов для панування над руськими землями правителі Орди провадили політику „розпалювання політичних міжусобиць, зштовхування сил централізації і децентралізації (суперечності „по вертикалі”), заохочення боротьби між осередками консолідації, що історично склалися на руських землях (суперечності „по горизонталі”) [Греков И.Б. Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV-XV вв.).- М., 1975.- С.29]. У зв'язку з цим, ординська адміністрація зберегла важливі політичні інститути загальноруського значення: великокнязівський стіл і митрополичу кафедру. Як вважав І.Греков, ці державні утворення служили для Орди „одним із інструментів політики в Східній Європі” [Там само.- С. 41, 43]. На нашу думку, в контексті такої „дипломатичної” діяльності монгольських правителів цілком логічно припустити, що кроком на шляху використання Ордою суперечностей між великими центрами об'єднання Русі було перенесення митрополичої кафедри з Києва до столиці Володимиро-Суздальського князівства для послаблення могутньої Галицько-Волинської Русі і посилення слабкої (в політичному плані) Володимиро-Суздальщини.

Таким чином, перенесення митрополичої кафедри до Володимиро-Суздальських земель, які перебували під безпосереднім впливом татарської адміністрації, може пояснюватися політикою збереження і зміцнення свого панування на Русі правителів Золотої Орди.

В історіографії цієї проблеми існує ще одна оригінальна гіпотеза про причини місцеперебування Київських митрополитів на Півночі. Як вважав російський дослідник Я.Щапов, немає підстав для тверджень про ослаблення зв'язків між митрополитом Кирилом і Галичем та про перенесення митрополичого осідку до Володимиро-Суздальських земель. На його думку, для Кирила були характерні часті поїздки по руським епархіям і Володимир над Клязьмою „став для нього просто резиденцією

під час тривалих перебувань у Північно-Східній Русі” [Щапов Я.Н. Государство и церковь Древней Руси X-XIII в. - М., 1989. - С. 205-206].

На думку цього дослідника, Кирило, перебуваючи з 1242 по 1249 рр. номінальним (а не посвяченим) Київським митрополитом, не мав змоги керувати північно-східними єпархіями. Тож отримавши визнання від Константинопольського патріарха на митрополичий престол, владики Кирило прагнув постати в північно-східних землях повноправним митрополитом і особисто управляти ними. У зв'язку з цим ієрарх здійснював тривалі і часті поїздки по єпархіях розлогої Київської митрополії. Він вважав себе дійсним єпископом всієї Руської митрополії з суверенною повнотою архієрейської влади, оскільки наступний за рангом церковний ієрарх – Константинопольський патріарх – був надто далеко. Отже, проаналізувавши історіографію проблеми перенесення митрополичої кафедри з Києва до Володимиро-Суздальських земель в другій половині XIII ст., приходимо до наступних висновків. Перенесення митрополичого осідку з Києва на Північ, до Володимира над Клязьмою, стало наслідком збігу низки чинників ідеологічного та геополітичного характеру. Чи не найсуттєвішими з них стали зруйнування та розорення Києва монголо-татарами та зацікавленість Візантії в утриманні руських земель в орбіті своїх геополітичних потуг. Саме Константинопольський патріархат прагнув нейтралізації прозахідної орієнтації правителів Галицько-Волинської Русі, брав у розрахунок східноєвропейську політику Золотої Орди, спрямованої на посилення Володимиро-Суздальської Русі та послаблення Галицько-Волинських земель.

Б.Хіслач* (м. Вінниця)

ЛІКВІДАЦІЯ УНІАТСЬКОЇ ЦЕРКВИ НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ У 1794-1796 рр.**

Дослідження проблеми релігійних відносин викликає особливий інтерес, адже по приєднанні до Росії, впродовж 1794-1796 рр., а подекуди і до 1798 р., відбулася майже повна ліквідація Уніатської церкви на Правобережній Україні. Питання це дуже широко висвітлювалося у дореволюційній історіографії, зокрема й на місцевому рівні. Так, історія

* Хіслач Б.М. – магістр–дослідник історії, молодший науковий співробітник Вінницького обласного краєзнавчого музею.

** © Хіслач Б.М., 2005

існування та ліквідації Уніатської церкви на Поділлі стала провідною темою досліджень “Подольского епархиального историко–статистического комитета”. Ще одним друкованим органом, де публікувались зібрані священниками церковно–історичні відомості про подільські парафії стали “Подольские Епархиальные Ведомости”. Головна ідея змісту цих досліджень зводилась до того, що в них Поділля розглядалось як споконвічно російське володіння, а православ'я – єдино можлива конфесія краю. Таке трактування історичного минулого повинно було ідеологічно виправдати знищення уніатських церковних інститутів, яке проходило з кінця XVIII ст. Однак, незважаючи на зазначені недоліки, праці подільських істориків–краєзнавців важливі з огляду на зібраний в них фактологічний та документальний матеріал.

Радянський період хоча і був багатий на друковані праці різних істориків про стан та діяльність Греко–католицької церкви в Україні, але по–перше вони майже не торкалися питання “возз'єднання” уніатів Поділля з Православною церквою, а по–друге, практично всі вони були атеїстично–ідеологічного та пропагандистського спрямування, носили антиуніатський характер, головною метою яких було “викриття реакційної ролі унії” в історії українського народу [Петляков П. А. Униатская церковь – орудие антикоммунизма и антисоветизма.- Л., 1982.- 168 с. та ін.].

З часу проголошення незалежності в Україні почалося переосмислення історичних процесів, які відбувалися на Поділлі в кінці XVIII ст. Проводилися наукові форуми, конференції, засідання круглих столів, де по-новому розглядалися питання про роль Української Греко–католицької церкви на Правобережних землях, а також робилась спроба дати адекватну оцінку її діяльності на цій території. З'явився ряд нових наукових праць, автори яких намагались неупереджено відобразити церковно–релігійну ситуацію, що склалася на Східному Поділлі в 90-х роках XVIII ст., коли відбувалось “возз'єднання” уніатів з Православною церквою. Однією з таких є, зокрема, монографія О.Петренка з Києва, в якій історії УГКЦ у Брацлавській губернії 1794 – 1796 рр. присвячено цілий розділ, написаний на основі документів Державного архіву Вінницької області. Тут також подана певна кількість документів, які характеризують важкість процесу повернення подільських греко–католиків до православ'я.

Фактологічний матеріал, що стосується теми цієї статті, поданий в одному з розділів монографії П.Слободянока «Українська церква: Історія руїни і відродження» (Хмельницький. – 2000. – 266 с.).